

Valentin Stankov: *Glagolnijat vid v bälgarskija knižoven ezik*. Nauka i izkustvo, Sofija 1980, 144 str.

Prolistujeme-li alespoň dvě stati sovětského aspektologa Ju. S. Maslova shrnující nesmírně rozsáhlou literaturu o slovanském vidu (Voprosy glagol'nogo vida v sovremennom zarubežnom jazykoznanii, in: Voprosy glagol'nogo vida, Moskva 1962, str. 7—32; Russkij glagol'nij vid v zarubežnom jazykoznanii poslednix let, Izv. Voronežskogo gospedinstituta, t. 146, Voronež 1975, str. 28—47), můžeme nabýt dojmu, že o slovanském vidu již bylo napsáno přinejmenším všechno podstatné. A přece první syntetická práce o fungování slovesného vidu v současné bulharštině vychází v Bulharsku teprve r. 1980. Bulharskému vidu byly sice již dříve zasvěceny dvě větší monografie Maslovovy (Glagol'nij vid v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke [značení i upotrebleni], in: Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka, Moskva 1959, str. 157—312; Morfoloģija glagol'nogo vida v sovremennom bolgarskom literaturnom jazyke, Moskva—Leningrad 1968) a řada jiných drobnějších aspektologických prací bulharských i mimobulharských, nicméně recenzovaná práce Stankovova stojí na nejširší teoretické i materiálové základně a klade si za úkol — podle formulace v úvodu — analyzovat podrobně právě ty otázky vidové problematiky, které byly v bulharském jazyce doposud nejméně prozkoumány: (1) sémantiku vidu a (2) fungování vidu za různých kontextových podmínek.

V I. kapitole (Podstata gramatické kategorie vidu) Stankov vychází z kritiky nevýznamnějších prací, které se pokoušely postihnout význam dk. a ndk. vidu a jejich vzájemný vztah v rovině sémantické a komunikativně funkční (A. Teodorov-Balan, L. Andrejčin, Ju. S. Maslov, Sv. Ivančev, R. Jakobson, J. Forsyth, N. B. Thein, A. V. Bondarko aj.). Ztotožňuje se s těmi autory, kteří považují vidovou opozici za privativní, v níž je dk. vid příznakovým členem se sémantickým příznakem „cjalostnost“ (celistvost, úplnost, totalita, komplexnost, popř. ukončenost) děje proti bezpříznakovému vidu ndk. Toto stanovisko se od jeho formulace Romanem Jakobsonem (Zur Struktur des russischen Verbuns, in: Charisteria G. Mathesio oblata, Praha 1932, str. 74) a propracování díky pražské škole ve slavistice značně stabilizovalo. Stankov však není spokojen s dosavadním stanovením invariantních gramatických významů vidových forem na základě minimálního kontextu (str. 25). Hledá hlavně ty jejich sémantické složky, které se na základní gramatický význam navrstvují díky závislosti na kontextu. Bepříznakovost ndk. vidu pak autor chápe jako schopnost ndk. tvaru „vyjadřovat nedostatek signalizace celistvosti — necelistvosti děje“ (str. 36), což je jen jeden z vidových významů ndk. formy, a to význam na kontextu nejméně závislý, třebaže nikoli nejčastější (tento „neutrální“ význam je nejběžnější ve futuru a v konstrukcích s *da*). Naproti tomu v prezentu a imperfektu je s ndk. vidovou formou spjat význam necelistvosti (necjalostnost) děje. Vázanost významových variant na časové formy slovesa považuje Stankov za vliv temporálních kontextových determinátorů a odmítá Ivančevovu koncepci dvou gramatických významů bulharských ndk. tvarů.

Z minuciózních kontextových analýz vyvozuje Stankov, že vidové formy mají tyto specifické, kontextově podmíněné („navrstvené“) sémantické komponenty:

- (a) tvary dk. vidu mají kromě svého gramatického vidového významu
- (1) základní specifický konkrétně faktický význam; vyjadřují děj jako konkrétní fakt (*Toj sprja do malkoto mostče.*).
Tento význam má dvě varianty:
    - (1') sumární význam ve spojeních slovesa s výrazy *dvakrát, mnohokrát, několikrát* apod. (*Toj dva pāti obikoli kštatata, no ne moža da go nameri*);
    - (1'') konkrétně typický neboli názorně příkladový význam obvykle ve spojeních slovesa s výrazy *někdy, často, občas, stává se, že ...* apod. (*Kato otvori vratata, spre se, izgleda nad očulata si celija klas.*);
  - (b) z gramatického hlediska vidové bezpříznakové tvary ndk. vidu mají
    - (1) nejpopověčnější význam obecně faktický; užitím ndk. slovesa se pouze konstatuje, že se něco děje nebo neděje, pojmenovává se děj a neříká se nic o jeho konkrétnosti, jedinečnosti (*Ne, dnes nikade ne sam izlizal.*)
Tento význam má variantu
      - (1') omezené opětovací v kombinaci s výrazy *dvakrát, mnohokrát* apod. (*Njalkolno pāti prez noštta se sčubuzdax ot silnija laj na kučetatata.*);
      - (2) konkrétně procesuální význam; ndk. sloveso označuje děj jako konkrétní proces lokalizovaný v čase (*Kakvo täršiš tuka, Iljice?*).
- V rámci tohoto významového typu rozlišuje Stankov ještě dosti problematický subtyp

- (2') konativní; ndk. sloveso vyjadřuje děj nedokončený, popř. výzvu k jeho uskutečnění (*I sto leva bakšiš mu davaše.*);
- (3) neomezeně opětovací význam; ndk. sloveso podává děj jako řadu opakování časově neomezených (*Sedeše toj po celi dni säs sviti noze v stajata.*);
- (4) trvale procesuální (trvale nepřetržitý) význam; ndk. sloveso vyjadřuje neopětovanost, stále vykonávání děje časově neomezené (*Reka Dunav izvira ot planinata Sparvald i se vлива v Černo more.*).

Autor podrobně popisuje temporální, modální, syntaktické a lexikální podmínky výskytu všech uvedených významových typů a podtypů. Těmto funkčním podmínkám věnuje nejrozsáhlejší kapitolu II. (Fungování slovesných vidů). Zde se zabývá i užíváním vidů v kombinaci s negací a vlivem lexikálního významu slovesa na fungování vidů, a to zejména skrze kategorii způsobu slovesného děje (Aktionsart). Zdá se, že zejména poslední okruh otázek nebyl Stankovem uspokojivě vyčerpán a že by v tomto směru bylo zapotřebí v jeho práci pokračovat. Autor se spíše soustřeďuje na funkčně sémantické vztahy mezi konkrétně faktickým významem dk. vidu (a1) a mezi významy b1—3, jež považuje pro ndk. vid za základní. Zkoumá hlavně opozice a1 × b1—3 a všimá si případů, u nichž dochází k neutralizaci protikladu mezi specifickými významy obou vidů v opozici, jinými slovy případů, v nichž tvary ndk. vidu ve všech třech základních významech „vyjadřují fakticky i celistvé děje“ (str. 85). Do detailů prozkoumal Stankov zejména (i) kontextové podmínky, v nichž je jeden člen sledované opozice vyloučen nebo skoro vyloučen, (ii) kontextové podmínky, v nichž jsou oba členy opozice v protikladu, a konečně (iii) podmínky, v nichž jsou oba členy ve volné variaci a je jim tak umožněno, aby vyjadřovaly dodatečné stylistické, modální a emotivně modální odstíny.

Okruh otázek týkajících se podmínek (iii) je předmětem kapitoly III. (Stylistické a modální využití slovesných vidů). Stylistické hodnoty vidových forem Stankov vidí v těsné souvislosti s temporální sémantikou slovesa. Pokud jde o modální složku, autor se snaží přesně rozlišit, kde jde o vyjádření čistě modálního komponentu a kde jde o modální složku s navrstvenou expresivitou. Vědomě nevyčerpává všechny možné stylistické a modální odstíny, nýbrž se omezuje jen na jevy systémové s větší frekvencí.

Valentinu Stankovovi, zkušenému badateli v oblasti slovesných časů, modality, stylistiky a expresivity slovesa v bulharštině, podařilo se v recenzované knize prokázat, že dk. a ndk. vid mají značně nerovnoměrnou distribuci v závislosti na temporální a modální složce textu; podařilo se mu také s úspěchem popsat a systematicky roztrždit specifické vidové významy a ukázat (zejména u ndk. vidu) jejich značnou pestrost. Pokud bychom se podívali na vidovou složku sémantiky slovesa v teoretickém rámci syntaktickosémantické analýzy Danešovy a Hlavsovy (Větné vzorce v češtině, Praha 1981, str. 71—72), museli bychom do svých úvah přibrat i zřetel k rozdílu mezi mutačními událostmi, procesy a tzv. „kvantovanými procesy“ a zřetel k fázovosti. Kromě toho bychom nemohli v relevantním kontextu opomíjet (jak činí Stankov) složku nominální (participantskou) včetně kategorie čísla a v bulharštině zejména kategorie určenosti.

Stankovova práce chce být — a do značné míry je — prohloubením zmíněného standardního pojetí vidu jako kategorie privativní. Je třeba říci, že autorovo zaměření na kontextové činitele (někdy mající za následek až jisté přeceňování kontextu) a zdůrazňování specifických sémantických složek hlavně u vidu ndk. občas spíše představu o čisté privativnosti vidové opozice zastírá. V tomto ohledu by byla žádoucí větší teoretická jasnost některých zásadních formulací.

Způsob argumentace i závěry, k nimž autor v knize dospívá, jsou převážně velmi přesvědčivé a výklad je srozumitelný a čtivý. Výsledky, k nimž Stankov došel při popisu bulharských jazykových jevů, budou asi do značné míry srovnatelné se situací v jiných slovanských jazycích. Bylo by rozhodně potřeba zjistit, zda jsou Stankovovy závěry platné i jinde. Hlavně v tomto směru je kniha Valentina Stankova Slovesný vid v bulharském spisovném jazyce nesmírně zajímavá a podnětná.

Mirek Čejka